

KONTINUITET IZUČAVANJA ARAPSKOG JEZIKA OBAVEZUJE NAS NA NOVE ISKORAKE

Zehra ALISPAHIĆ

UDK 811.411.21:37(497.6)

SAŽETAK: Doticaji Bosne i Hercegovine s orijentalnom kulturom i orijentalnim jezicima datiraju od službenog dolaska islama na prostore Balkanskog poluotoka u drugoj polovini 15. stoljeća. Zato je i moguće kazati da arapski jezik predstavlja i neodvojivi segment historijskog i kulturno-civilizacijskog identiteta kako bošnjačkog tako i drugih naroda ovih prostora. U obrazovnom sistemu na području Bosne i Hercegovine prisustvo arapskog jezika kontinuirano se bilježi od kraja 15. stoljeća, najprije u vjerskim odgojno-obrazovnim institucijama (mektebima, medresama), a krajem devetnaestog vijeka arapski jezik, kao jezik svjetske kulture i civilizacije, ulazi i u srednje svjetovne škole. U institucijama višeg i visokog akademskog nivoa arapski jezik susrećemo od 19. stoljeća najprije na Šerijatskoj sudačkoj školi a potom na Višoj islamskoj šerijatsko teološkoj školi, a osnivanjem Sarajevskog univerziteta i otvaranjem Filozofskog fakulteta te Katedre za orijentalistiku polovinom 1950. godine, arapski jezik se izučava i na drugim visokoškolskim obrazovnim ustanovama. Kontinuitet njegovog prisustva na prostorima Bosne i Hercegovine jeste na ponos ali novo vrijeme traži iskorake i odgovor na mnoga pitanja, među kojima u ovom Forumu posvećenom arapskom jeziku izdvajamo: Šta su stvarni ciljevi nastave arapskog jezika na svim nivoima obrazovnog procesa a posebno u medresama i na fakultetima? Zašto nastava arapskog jezika, ma gdje je promatrali, ne rezultira tako dobrim rezultatima u kontekstu ovladavanja vještinama razumijevanja i govora kako je to slučaj s drugim stranim jezicima? Jesu li medrese kao vjerne čuvarice arapskog jezika kroz sva stoljeća iza nas, imajući u vidu da školuju najveći broj učenika koji arapski jezik izučavaju kao obavezni predmet, spremne na iskorake na planu metodike nastave arapskog jezika, revizije nastavnih planova i programa, nove, moderne i atraktivne udžbeničke literature koja će moći odgovoriti duhu sadašnjeg trenutka, potrebama mladih generacija, dakako uz očuvanje misijske uloge arapskog jezika.

Ključne riječi: izučavanje arapskog jezika, obrazovni sistem, mektebi, medrese, udžbenici, odsjek, katedra

Uvod

Službeni dolazak islama na područje Balkanskog poluotoka i Bosne i Hercegovine vezuje se za drugu polovinu 15. stoljeća. To je i vrijeme kada Bosna i Hercegovina, kao sastavni dio Osmanskog carstva, ulazi u islamski kulturno-civilizacijski krug koji je uz

brojne osobenosti nosio u sebi i one koje su se odnosile na jezički aspekt. Sa islamom na ove prostore dolaze i tri nova jezika, tri orijentalna jezika: arapski, turski i perzijski koji na ovim prostorima pronalaze pogodno tlo.

Dok je turski jezik bio jezik državne administracije a perzijski jezik divanske poezije, tokom četiri stoljeća osmanske vlasti na prostorima Bosne i Hercegovine arapski jezik je bio jezik znanosti i obredoslovlja (ibadat)

te je na taj način njegovo izučavanje bilo u osnovi otvaranja i rada nemalog broja odgojno-obrazovnih institucija tokom osmanske uprave u Bosni i Hercegovini, napose *mekteba* koji su predstavljali niže odgojno-obrazovne škole te *medresa* koje su otvarane širom Bosne i Hercegovine po matrici uspostavljenoj na Istoku, kao srednje i više odgojno-obrazovne institucije za obuku u vjeri, vjerskim i šerijatsko-pravnim znanostima. "U svim

* Doc. dr. Zehra Alispahić je viša asistentica s Odsjeka za arapski jezik i književnost na Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu.

medresama, a u 19. stoljeću ih je bilo nekoliko stotina, arapski jezik je bio najznačajniji predmet. Udžbenici za najveći broj predmeta i oko 80 procenata knjiga u orijentalnim bibliotekama, koje su se često otvarale uz medrese, bili su na arapskom jeziku. Iako je turski jezik, kao jezik uprave, bio dominantan, učenost ljudi se cijenila po stepenu znanja arapskog jezika”.¹ Svako ozbiljno pronicanje u pitanje vjere podrazumijevalo je i ozbiljno izučavanje arapskog jezika i on veoma brzo postaje osnovno sredstvo izraza u mnogim naučnim oblastima i vjerskim disciplinama. I upravo je ova činjenica da je arapski jezik jezik bogate islamske kulture i tradicije ovih prostora, dodatni i možda najvažniji faktor u tradiciji izučavanja arapskog jezika u Bosni i Hercegovini koja traje više od pet stoljeća. Baštinici islama ovih prostora, ali i pripadnici drugih religija, arapski jezik su doživljavali kao jedan od svojih historijskih, kulturnih i civilizacijskih identiteta. Oni su arapski jezik učili, druge su podučavali arapskom jeziku, na arapskom jeziku su pisali, s arapskog i na arapski jezik su prevodili, s arapskog jezika su prepisivali, zbog poniranja u mora arapskog jezika odlazili su u daleke centre islamskoga svijeta. Taj dugi i višegeneracijski napor tragalaca za znanjem do današnjeg vremena čuvaju velike nacionalne biblioteke širom svijeta a posebice naša najraritetnija i najstarija Gazi Husrev-begova biblioteka koja je kao vakuf – zadužbina sačuvana do današnjih dana i koja je nastala na tragu kur’anskog poticaja *Iqre – Uči! Čitaj! Proučavaj!* i vizionarskog duha njezinog utemeljitelja Gazi Husrev-bega da se promiče znanje i da se za njim traga.

Briga za očuvanje arapskog jezika, njegovo izučavanje i proučavanje, na ovim prostorima je višedimenzionalna. Mi danas u Bosni i Hercegovini želimo učiti arapski

jezik zato što je to jedan na ljestvici živih i rasprostranjenijih svjetskih jezika (službeni je jezik u 27 zemalja, maternji je jezik za više od 400 miliona ljudi, 5 miliona Arapa u Evropi i 3,5 miliona Arapa u Americi i peti na ljestvici najraširenijih jezika u svijetu, jedan od šest službenih jezika OUN-a), zato što je to jezik na kome su nastala brojna djela koja čine značajno blago kulturne baštine ovdašnjih stanovnika i zato što je to jezik vjere velikog broja pripadnika islama koji žive na ovim prostorima.

Kontinuitet izučavanja arapskog jezika na prostorima BiH

Izučavanje arapskog jezika u BiH odvijalo se u različitim historijskim kontekstima koji su mu davali posebna obilježja. Tako govorimo o izučavanju arapskog jezika u osmanskome periodu, u periodu austrougarske okupacije, periodu između dva svjetska rata, periodu nakon Drugog svjetskog rata i periodu nakon agresije na Bosnu i Hercegovinu. U ovom kratkom osvrtu spomenut ćemo osnovne karakteristike svakog od ovih perioda kao i njihove glavne aktere i rezultate:

1. Osmanski period

Ovaj period započinje od službenog dolaska islama na prostore BiH 1463. godine i traje do austrougarske okupacije ovih prostora 1878. godine. Činjenica da je arapski jezik prema spomenutoj praksi višejezičnosti u Osmanskom carstvu bio jezik nauke te da je nauka islama bazirana na potrebi poznavanja arapskog jezika radi proučavanja Kur’ana i hadisa (tradicije), prava zasnovanog na Kur’anu, teologije, logike i drugih disciplina poput retorike, metrike, stilistike, gramatike i sl.² upravo je stvorila realnu osnovu da se po svim muslimanskim naseljima osnivaju mektebi – osnovne škole, u kojima

se savladavalo arapsko pismo i vještina učenja kur’anskog teksta. Ovim obrazovanjem bili su obuhvaćeni i dječaci i djevojčice. Po većim gradovima osnivaju se medrese – srednje škole gdje se uz vjeronauku uče svi orijentalni jezici, islamsko pravo, tefsir, hadis, filozofija, matematika, logika itd. Jedna od najpoznatijih medresa koja bilježi svoj višestoljetni kontinuirani rad je Gazi Husrev-begova medresa u Sarajevu utemeljena vakufnamom svoga osnivača 1537. Godine, koja čuvajući njegov emanet kontinuirano radi do današnjih dana. Širom BiH otvoreno je na stotine medresa koje su uz mektebe odigrale važnu ulogu u procesu općeg opismenjavanja stanovništva ovoga podneblja na arapskom jeziku. U izučavanju arapskog jezika korištene su klasične arapske početnice i metode u učenju jezika. Nemali je broj Bošnjaka koji su u potrazi za znanjem odlazili u velike islamske centre poput Istanbula, Kaira, Damaska i drugih središta istočnjačke kulture stičući visoka zvanja u prosvjeti, sudstvu, upravi ali i u oblasti izučavanja arapskog jezika, arapske gramatike, arapske stilistike, retorike, metrike. Među najpoznatijim bošnjačkim stvaraocima na orijentalnim jezicima su glasoviti gramatičari, komentatori, stilističari, od kojih za ovu prigodu ističemo imena Abdulkemala Travničanina, Ahmeda Sudija, Muhameda Musića Allameka, Hasana Kafije Prušćaka, Mahmuda Damada, Mustafe Ejubovića – Šejha Juje, Ibrahima Opijača, Mustafe Prušćaka, Omera Hume i brojnih drugih čije su se aktivnosti vezivale za neku od medresa.

“Tako su”, kako ističe prof.dr. Fikret Karčić³ “medrese bile glavne obrazovne institucije u muslimanskim zemljama. Ove obrazovne ustanove nastale su oko džamija i u Osmanskoj državi činile su dio velikih vjerskih, školskih i socijalnih kompleksa

¹ Hajrudin Čurić, *Muslimansko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918.*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1983., str. 14-15.

² Jusuf Ramić, *Obzorja arapsko-islam-*

ske književnosti, El-Kalem, Sarajevo, 1999., str. 206.

³ Iz predavanja prof. dr. Fikreta Karčića: *Gazi Husrev-begova biblioteka na pragu*

21. vijeka, u povodu 478. godišnjice utemeljenja i kontinuiranog rada GHM i GHB, Sarajevo, 15.1.2015. godine

(kulliye). Ti kompleksi su, pored džamije, uključivali medresu, sobe za učenike odnosno studente, biblioteku, javnu kuhinju (imaret) i druge objekte. Po svom konceptu, načinu naučavanja i općoj ulozi u društvu, medrese predstavljaju preteče kolegija (colleges) na Zapadu, kako je to pokazao u više svojih radova poznati autor George Makdisi.

Gazi Husrev-begova medresa je u osmanskoj Bosni i Hercegovini predstavljala visoku obrazovnu i naučnu instituciju. Klasični osmanski obrazovni sistem bio je utemeljen na kompetentnim nastavnicima, njihovim utvrđenim platama i standardiziranim udžbenicima. Status Gazi Husrev-begove medrese varirao je kroz historiju i kretao se između Sahna, medresa najvišeg ranga, medresa od 60 akči i medresa od 50 akči. Medrese ovog nivoa u osmanskom obrazovnom sistemu davale su nastavnike i sudije, što znači da je bilo riječ o visokoj obrazovnoj instituciji. Pošto su takve medrese koristile standardizirane udžbenike, pretpostaviti je da je veći broj takvih udžbenika činio okosnicu najranijeg knjižnog fonda biblioteke. Pošto se medrese visokog ranga na prostorima nekadašnje Osmanske carevine smatraju pretečama univerziteta, opravdano je da se i Univerzitet u Sarajevu u pogledu svoje historije veže za Gazi Husrev-begovu medresu i biblioteku i kao godinu svog osnivanja uzme 1537. godinu.⁴ Kao potpora ovakvom razmišljanju ide i podatak da su prvi univerziteti ili sveučilišta nastala u muslimanskom svijetu u IX i X stoljeću: Univerzitet Al-Qarawayn u Fesu u Maroku, koji je osnovan 859. godine i Al-Azhar u Kairu u Egiptu koji je osnovan 970. godine. Veliki kulturni radnik, arheolog i etnolog iz austrougarskog perioda u Bosni i Hercegovini Čiro Truhelka, Gazi Husrev-begovu medresu naziva "malom univerzom".⁵

2. Period austrougarske okupacije (1878-1918)

Politički i historijski zaokreti na prostoru BiH s kraja 19. stoljeća uvjetovali su i velike promjene u oblasti opće kulture, osnovnog, srednjeg i višeg obrazovanja. Orijentalni jezici i arapsko pismo gotovo preko noći gube poziciju koju su imali četiri stoljeća prije. Postepeno opada broj mekteba i medresa a austrougarske vlasti osnivanjem prve srednje škole poslije okupacije koja je 1833. godine pretvorena u klasičnu gimnaziju ostavljaju mogućnost, veoma simbolično, izučavanju orijentalnih jezika, arapskog, turskog i perzijskog. Od školske 1889/1890. arapski se jezik na ovoj školi izučavao od trećeg do osmog razreda kao alternativno obavezan sa po pet odnosno četiri sata sedmično. Slično je bilo i u drugim klasičnim gimnazijama u Mostaru, Bihacu i Tuzli.⁶

U periodu austrougarske okupacije arapski jezik se izučavao i na Šerijatskoj sudačkoj školi od 1887. do 1935. Arapski jezik uz stilistiku i retoriku, u skladu s nastavnim planom i programom koji se često mijenjao, izučavan je na svim godinama (od prve do pete) sa značajnim brojem sati.

Arapski jezik su na spomenutim ustanovama predavali istaknuti znalci arapskog jezika, književnici, prevodioci i društveno angažirane ličnosti koje su svoje znanje sticali najprije na Šerijatskoj sudačkoj školi a onda različitim centrima islamskoga svijeta poput Džemaludina Čauševića, Šaćira Sikirića, Šabana Hodžića, Besima Korkuta i dr.

Sve do kraja 19. i početka 20. stoljeća arapski jezik se na prostorima BiH izučavao po klasičnim arapskim udžbenicima, među kojima su najviše u upotrebi bili: *Emsila*, *Bina*, *Maksud*, *Avamil*, *Izhar*, *Kafija*, *Šafija*, *Mulladžamija*, *Aruz*, *Muhtasar al-maani*, *Kamus al-muhit*, *Mekamat Haririja*, *Muallakati*, *Putopis Ibn Batute itd.*⁷

Krajem 19. i početkom 20. stoljeća pojavljuju se i prve gramatike arapskog jezika na bosanskom jeziku. Ibrahim Hakki Repovac je autor prve gramatike arapskog jezika koja je ostala u rukopisu i prve hrestomatije arapskih tekstova koja je štampana 1889. godine koja sadrži kratke priče, basne i anegdote.

Godine 1907. u Sarajevu je štampana *Gramatika i vježbenica arapskog jezika* u Zemaljskoj štampariji autora Alije Kadića i Alije Bulića, istaknutih profesora arapskog jezika u Klasičnoj gimnaziji u Sarajevu i Mostaru. Od 1907. do 1936. ovaj udžbenik se koristio u svim školama u kojim je izučavan arapski jezik.

3. Period između dva rata (1918-1941)

U ovom periodu je nastavljena stagnacija u otvaranju mekteba i srednjih škola. U Sarajevu je otvorena Šerijatska gimnazija orijentalno klasičnog smjera u kojoj se arapski jezik izučavao od prvog do osmog razreda u početku sa 36 sati sedmično. U skladu s promjenama u nastavnim planu i programu i broj sati se mijenjao.

U ovom periodu srednje vjerske škole, medrese, doživljavaju svoju reorganizaciju. Na osnovu izvještaja o reorganizaciji otvaraju se niže medrese za obrazovanje imama i muallima na selima, srednje medrese za obrazovanje džematskih imama, vjeroučitelja u osnovnim školama i više medrese za obrazovanje vjeroučitelja u srednjim školama, nastavnika u nižim medresama i glavnih imama. U svakoj od ovih medresa arapski jezik se izučavao veoma intenzivno sa po pet odnosno četiri sata sedmično u zavisnosti od nivoa. Reorganizacijom Gazi Husrev-begove medrese arapski jezik se izučava na tri tzv. tečaja, nižem, srednjem i višem.

Kada je 1935. godine prestala s radom Šerijatska sudačka škola i Viši tečaj Gazi Husrev-begove medrese

⁴ Iz predavanja prof.dr. Fikreta Karčića: *Gazi Husrev-begova biblioteka na pragu 21. vijeka*, u povodu 478. godišnjice utemeljenja i kontinuiranog rada

GHM i GHB, Sarajevo, 15.1.2015. godine.

⁵ Enes Durmišević, *Uvod u razvoj pravne misli u Bosni i Hercegovini*, Pravni fa-

kultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2014., str. 9.

⁶ Ibid. 207-208.

⁷ Ibid. 210.

otvorena je 1936. godine Viša islamska šerijatska teološka škola a profesori ovih dviju obrazovnih institucija imenovani su docentima, vanrednim i redovnim profesorima na Višoj islamskoj šerijatsko teološkoj školi. Iste godine izlazi drugi štampani udžbenik arapskog jezika u Bosni i Hercegovini, *Gramatika i vježbenica* u dva dijela arapskog jezika autora dr. Šaćira Sikirića, Muhameda Pašića i Mehmeda Handžića u izdanju Vakufske direkcije u Sarajevu i pod veoma ozbiljnim znanstvenim i administrativnim nadzorom Ulema-medžlisa u Sarajevu. Ovaj udžbenik je bio namijenjen za medrese i niže razrede srednjih stručnih škola u kojima se izučavao arapski jezik. Iako je nastala prije osam decenija ova gramatika je jedan od boljih udžbenika arapskog jezika u Bosni i Hercegovini a nerijetko i osnovni udžbenik u nekim medresama i na fakultetima gdje se izučava arapski jezik.

4. Period nakon Drugog svjetskog rata

Nakon Drugog svjetskog rata godine 1949. u Sarajevu je osnovana Klasična gimnazija u kojoj se nastavilo izučavanje arapskog jezika a tri godine kasnije štampan je udžbenik arapskog jezika za I i II razred gimnazije autora Besima Korkuta. Na taj način nastavljena je tradicija izučavanja arapskog jezika u svjetovnim školama. Ovdje želimo naglasiti da je klasična gimnazija u Sarajevu u periodu nakon Drugog svjetskog rata uz Gazi Husrev-begovu medresu bila jedini prostor gdje se izučavao arapski jezik na nivou srednjih škola. GHM prolazi kroz čitav niz reformi i od osmorazredne prelazi na četverorazrednu srednju stručnu školu koja je pored spremanja vjerskih službenika imala zadatak i spremanje kandidata za Islamski teološki fakultet.

U periodu nakon Drugog svjetskog rata arapski jezik se izučava i na drugim visokoškolskim obrazovnim institucijama. Godine 1950. na

Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu osnovana je Katedra za orijentalistiku koja će 1971. godine prerasti u Odsjek za orijentalnu filologiju i književnost. Uz arapski jezik izučavala se i arapska književnost, poetika arapskog jezika i stilistika. Uz spomenutu Sikirićevu gramatiku u nastavi su korištene gramatike arapskog jezika istaknutih evropskih orijentalista. Uporedo s osnivanjem Katedre za orijentalnu filologiju osnovan je i Orijentalni institut čiji se rad odvijao u tri pravca: izučavanju historije naših naroda u periodu turske vladavine, izučavanju književnosti na orijentalnim jezicima i izučavanju orijentalne umjetnosti i arhitekture u našim krajevima. Kao jedan od krunskih rezultata rada uposlenika Orijentalnog instituta je kapitalni Arapsko-srpsko-hrvatski rječnik dr. Teufika Muftića čije je prvo izdanje izašlo 1973. A uslijedila su i drugo, treće, četvrto kao Arapsko-bosanski rječnik.

Islamski teološki fakultet u Sarajevu, danas Fakultet islamskih nauka, kao prirodan nastavak Šerijatske suđačke škole i Više islamske šerijatske teološke škole osnovan je 1977. godine kao rezultat planskih aktivnosti Islamske zajednice u sferi odgoja i obrazovanja. "Arapski jezik i arapska predislamska književnost prema NPP ovog Fakulteta svrstani su u sekciju svjetovnih predmeta. Međutim, njihovo dobro poznavanje u osnovi je islamskog obrazovanja i spoznaje jer je s arapskim filološkim studijem najtješnje povezana mogućnost tumačenja Kur'ana i hadisa, što je u središtu teološkog islamskog studija. Arapska književnost veoma je značajno područje koje je s jedne strane povezano s razvojem nauke o Kur'anu, a s druge strane je uvjet ovladavanja arapskim jezikom čije je poznavanje bitno za islam i njegovu nauku. Osim toga, arapska književnost osigurava i opću naobrazbu, što je pretpostavka razumijevanja teološkog studija u cjelini."⁸ U početku je

arapski jezik, morfologija i sintaksa, bio predmet izučavanja na prva četiri semestra a arapska predislamska i islamska književnost uz historijski pregled izučavanja arapskog jezika izučavali su se u trećoj i četvrtoj godini. U NPP Islamskog teološkog fakulteta u Sarajevu iz 1991. godine arapski jezik i književnost su se izučavali na svih osam semestara sa po pet časova sedmično.⁹ Uz reforme NPP dešavale su se i određene promjene u nastavi arapskoga jezika.

5. Period nakon agresije na BiH (od 1995. godine)

Značajna gibanja na međunarodnoj pozornici i krvava dešavanja na prostorima BiH u periodu od 1992. do 1995. godine uvjetovali su i drukčije pozicioniranje arapskog jezika u odgojno-obrazovnom sistemu u BiH. Činjenici da je arapski jezik formalno ili suštinski jezik vjere i kulture za više od polovine stanovnika ove zemlje išla je u prilog i činjenica da je arapski jezik peti na ljestvici najrasprostranjenijih jezika na svijetu, službeno prihvaćen jezik u OUN, jezik koji ima veoma važan i strateški značaj na globalnom planu i međunarodnim komunikacijama kao i to da se ekonomska i privredna perspektiva BiH vezuje za dobar dio arapskog svijeta. Sve to i mnogi drugi elementi opredijelili su zvaničnike u Ministarstvu obrazovanja i kulture BiH da od 1995. godine u zvanične nastavne planove i programe uvrste arapski jezik kao strani jezik koji je moguće izučavati u osnovnim i srednjim školama kao drugi strani jezik. Pristupilo se i izradi udžbenika za osnovne i srednje škole. Tako je nakon dugog vakuuma arapski jezik dobio svoju šansu u odgojno-obrazovnom sistemu BiH, u školama koje nemaju predznak vjerskih i mogućnost da njegovo izučavanje postane masovnije. Ova povijesna šansa, koja je u našem vremenu mogla na valjan način valorizirati kontinuitet izučavanja i prisustva arapskog jezika na ovim prostorima, nije iskorištena prije svega zbog nedovoljno razvijene svijesti o značaju izučavanja arapskog jezika

⁸ Vidjeti: *Nastavni plan i program*, Islamski teološki fakultet, Sarajevo, 1991., str. 97.

⁹ Isto str. 5.

kod roditelja koji ne razumiju globalnu poziciju arapskog jezika te i dalje prednost daju engleskom, njemačkom, francuskom, ruskom.

Značajan iskorak na planu izučavanja arapskog jezika desio se 1998. godine kada je publikovana kapitalna gramatika arapskog jezika na bosanskom jeziku autora dr. Teufika Muftića. Izuzetan doprinos izučavanju arapskog jezika, arapske književnosti, arapske stilistike i prevodenju na bosanski jezik s kraja devedesetih godina prošlog stoljeća i početka dvadesetog dala je čitava plejada zaljubljenika u ovaj jezik svetog kur'anskog teksta, uz Teufika Muftića, Omer Nakičević, Jusuf Ramić, Enes Karić, Esad Duraković, Mehmed Kico, Ahmed Halilović, Elma Dizdar, Mejra Softić, Munir Mujić, Mirza Sarajkić, Amra Mulović, kao i generacije mladih istraživača i studenata.

Novine koje je sa sobom donio bolonjski princip studiranja ostavile su traga i na mogućnostima studija arapskog jezika u BiH. Tako se danas arapski jezik na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu može studirati kao jednopredmetni ili dvopredmetni studij na dodiplomskom (3 godine) i postdiplomskom studiju (2 + 3 godine). Ovaj studij korespondira sa srodnim programima na odsjecima, fakultetima i

univerzitetima u zemljama regiona jugoistočne Evrope, te na vodećim i dobro razvijenim odsjecima za orijentalnu filologiju u zemljama evropskog prostora visokog obrazovanja i svijeta. Otvoren je i novi Odsjek na Univerzitetu u Zenici.

Umjesto zaključka

Iskoraci u studiju arapskog jezika na prostorima Bosne i Hercegovine postoje, izučavanje arapskog jezika ima svoj kontinuitet ali ne možemo do kraja biti zadovoljni pozicioniranjem mjesta i uloge arapskog jezika u javnom diskursu. Činjenica da je oko četiri stoljeća bio jedan od službenih jezika ovih prostora te da je, kako smo istakli, dio kulturnog, historijskog i civilizacijskog identiteta ovdašnjih pripadnika islama, morala bi mu dati istaknutiju poziciju u društvenom kontekstu. Jer dok je, primjera radi, francuski jedan od službenih jezika u sjevernoj Africi koja je bila pod kolonijalnom vlašću Francuza svega 70 godina, dotle Bošnjaci malo ili nimalo ne govore i ne razumiju arapski jezik ni nakon četiri stoljeća njegove nadmoći na ovim prostorima!? Arapski jezik je bio, a uz malo napora mogao bi biti i u vremenu koje svjedočimo, jedna od naših komparativnih prednosti. Uz

sve to, žarišni centri učenja arapskog jezika, prije svega medrese i fakulteti, morali bi uložiti dodatan napor na planu osavremenjivanja i atraktivnosti nastave arapskog jezika, zaokretima u metodici nastave arapskog jezika, revizijom nastavnih planova i programa arapskog jezika u određenim vremenskim intervalima, izradom novih udžbenika koji prate najnovije pedagoške i nastavne trendove u nastavi stranih jezika bi trebali biti rezultat timskog rada dugogodišnjih profesora arapskog jezika u medresama ili na fakultetima, lektora, tehničkih urednika i dizajnera. Te kvalitete uz sve svoje druge prednosti, učenici će prepoznati a arapski jezik se neće etiketirati "jezikom koji se najduže uči a opet ne nauči". Otuda i hrabre najnovije aktivnosti i posve ozbiljan pristup Uprave za obrazovanje i nauku Rijaseta IZ u Bosni i Hercegovini koja je u cilju podizanja standarda u nastavi arapskog jezika u medresama pozvala aktiv profesora arapskog jezika da se najozbiljnije uključe u aktivnosti na planu revizije NPP arapskog jezika u medresama, što je prvi korak u izradi novih udžbenika za arapski jezik dva desetljeća nakon što je napravljen iskorak sa udžbenicima Ahmeda Halilovića, dugogodišnjeg profesora u Gazi Husrev-begovoj medresi.

الموجز

استمرارية تعلم اللغة العربية تلمزنا بأن نخطو خطوات جديدة إلى الأمام

زهرة عليسباهيتش

ترجع صلات البوسنة والهرسك بالثقافة واللغات الشرقية إلى وصول الإسلام الرسمي إلى منطقة شبه جزيرة البلقان في النصف الثاني من القرن الخامس عشر. لذا يمكن القول إن اللغة العربية تمثل جانباً لصيقاً بالهوية التاريخية والثقافية والحضارية للشعب البوسناني ولباقي شعوب المنطقة. ومنذ نهاية القرن الخامس عشر عرف نظام التعليم في البوسنة والهرسك وجود اللغة العربية بشكل مستمر، حيث كان أول ظهور لها في المؤسسات التربوية والتعليمية الدينية (الكتاتيب والمدارس الدينية)، وفي نهاية القرن التاسع عشر، دخلت اللغة العربية، باعتبارها إحدى لغات الثقافة والحضارة العالمية، إلى المدارس الثانوية العامة. أما في مؤسسات التعليم العالي فنلتقي باللغة

Summary

CONTINUITY OF ARABIC LANGUAGE STUDIES OBLIGES US TO PROGRESS

Zehra Alispahić

Association of Bosnia and Herzegovina with oriental culture and languages date back to time of the official establishment of Islam in the Balkan Peninsula in second half of the 15th century. Thus, we may say that the Arabic language represents an inseparable segment of historical, cultural and civilizational identity of Bosniaks and the other nations in this territory. Arabic language is continuously present in the educational system of Bosnia and Herzegovina since the end of the 15th century, at first in religious educational and upbringing institutions (maktab, madrassa) and, by the end of 19th century Arabic language, as a language of the world culture and civilization was introduced in the programmes of secular high schools. At the institutions of higher and high academic level Arabic language is present since

العربية في القرن التاسع عشر، وذلك أول مرة في مدرسة القضاء الشرعي، ثم في المدرسة الدينية الشرعية الإسلامية العليا، ومع تأسيس جامعة سراييفو وافتتاح كلية الفلسفة مع قسم اللغات الشرقية سنة ١٩٥١، بدأ تدريس اللغة العربية في مؤسسات التعليم العالي الأخرى. إن استمرارية وجود اللغة العربية في البوسنة والهرسك مدعاة للفخر، لكن الزمن جديد يتطلب اتخاذ خطوات نحو الأمام وتقديم الإجابات عن أسئلة كثيرة، وفي هذا المنتدى المخصص للغة العربية، نذكر منها: ما الأهداف الحقيقية لتعليم اللغة العربية في جميع مستويات العملية التعليمية، وخاصة في المدارس والكليات الإسلامية؟ لماذا لا يؤدي تعليم اللغة العربية، أينما كان، إلى نتائج جيدة في سياق اتقان مهارات الفهم والنطق، على عكس اللغات الأجنبية الأخرى؟ وبما أن المدارس الإسلامية تعتبر الحراس الأوفياء للغة العربية عبر القرون، وباعتبار أن عددا كبيرا من الطلاب يدرسون فيها اللغة العربية مادة إلزامية، فهل هذه المدارس مستعدة لاتخاذ خطوات نحو الأمام فيما يتعلق بمنهجية تدريس اللغة العربية، ومراجعة المناهج الدراسية، ووضع الكتب المدرسية الجديدة والحديثة والجذابة، التي ستكون قادرة على تلبية متطلبات اللحظة الراهنة، واحتياجات الأجيال الشابة، مع محافظة اللغة العربية على رسالتها.

الكلمات الرئيسية: دراسة اللغة العربية، النظام التعليمي، الكتاتيب، المدارس الإسلامية، الكتب المدرسية، القسم، الكرسي.

19th century, primarily at the School for the Sharia Judges and later in the Higher Islamic Sharia and Theology School, and with the establishment of Sarajevo University and its Faculty of Philosophy with the Department for Orientalism (Department for Oriental Philology) in year 1950, Arabic language is studied at other higher academic institutions. Continuity of the Arabic language studies in Bosnia and Herzegovina is a matter of pride, however the new era requires further progress and answers to many issues, some of these we brought up in this Forum about the Arabic language: what are the real aims of teaching the Arabic language at all the levels of the educational process, especially in madrassas and universities? Why is it that teaching of the Arabic language, regardless of the level, does not produce satisfying results in context of mastering the skills of understanding and communication when compared with other foreign languages? Are madrassas, as the faithful guardians of the Arabic language through so many centuries behind us, bearing in mind the fact that they educate the largest number of students studying Arabic language as compulsory subject, willing to make progress in the methodology of teaching Arabic language, undertake revision of the teaching plan and programme and introduce new modern and attractive textbooks that would respond to the requirements of the present time and to the needs of new generations, though at the same time ensuring and preserving the missionary role of Arabic language.

Key words: study of the Arabic language, educational system, maktab, madrassa, textbooks, department, cathedra